Вишневі пелюстки

(Сантиментальне оповідання, або мої мемуари)

Вступ

Я спацирую стежечкою і боюсь ступити твердо. Мені шкода білих пелюстків вишневого цвіту, які я вчора споглядав із зачаруванням – сьогодні вони килимом білим дорогу мені встелили, я по них ступаю. Може, тому, що мій дикий любий вишнячок учора, два дні тому, був укритий суцільними шипахами цвіту – як іній узимку, коли гречці вродити наступного літа, – а тепер його пишна окраса встелила землю (чи не град визирає з трави!), встелила стежечку, що проробив її я поміж переплетених стовбурів вишневих (мій дикий вишнячок і я його не культивую). Може тому, що цілі згустки кисню просочуються через ніздрі, заполонюють рот (куди там, не схопиш усього), розпирають груди – я не можу спати, хоч уже північ.

Плинне повітря тьмянить легені, по жилах перекочується до голови, підхитує ноги, – я спираюсь на стовбура, сідаю на лавочку; вдивляюся в одну крапку, в гущавину вишневу – і так сиджу.

Ах, які перспективи!

Мій вишневий садок, пронизаний у кожній кісточці своїй, у кожній жилочці місячним сяйвом, – безмежний у далечінь (снилось мені? з кіно? чи справді – колись, десь, щось подібне бачив?) – на моїх очах перетворюється в австралійські прерії… далі… далі. Ах! це австралійські прерії – це наш поліський овруцький сосновий ліс…

– Бррр! – одна мить: сон? фантазія, дійсність? – вогкість нічна схопила за плечі – переді мною мій дикий, любий вишнячок.

Але викликаний уявою овруцький ліс!

Ось уже він розмотує давній спогад. Спогад? Ах, і знов він? Я схоплююсь, починаю швидко бігати вперед-назад, хочу затамувати його – не помагає.

– Він ще не злиняв, пелюстки його не обсипалися, – щось внутрішнє несподіване мені шепнуло, – ти його занотуй на папері, напиши про нього хоч коротко, схематично, тепер усі "бувші" пишуть мемуари, хай буде зайвий мемуар, може, й він стане за тему для майбутніх великих повістярів революції.

Так, рішуче так! Хоч уже з півночі звернуло, я сьогодні, не лягаючи спати, зараз же йду до хати й сідаю за свої мемуари.

"Ха-ха-ха-ха! В двадцять п’ять років пише мемуари сторож на верстві п./з. залізниці Іван Бабій!"

I

Коли сонце більшає й хилиться-хилиться на полудневий обрій, тоді на нього можна дивитися просто, тоді з заходу починають віяти пречистянські вітри.

Вітри летять по залізничних рейках, по телеграфних і телефонних дротах, обабіч вихитують молоденькими ялинками, летять на станцію, де їх затримують високі, струнко-густі тополі. Між ними починається боротьба: шугають вітри попід пахви тополів, розвівають їхніми верхів’ями, гнуть їх долу – зі скрипом, свистом, фугами, прориваються й летять далі на поля, просто на мою матір Бабіїху.

– От з ніг зіб’є, – випростуючи спину, зауважує мати, – не дасть докопати картоплі, дощу нажене.

Після Пречистої поля довгі, широкі – кінця їм і краю немає. Тоскні.

А ще тоскніше моїй матері одній копати картоплю: ця робота любить гурт. Вона чекає на поміч, на мене, на свого єдиного Івася, що має от-от надійти зі школи.

– Може, хоч у мішки поможе зібрати з куп. Ох-ох-ох! І так бідне натомиться – до школи чотири верстви та й назад стільки, не обідає ніколи, та висидиться там – аж позеленіло.

І дивиться на захід, на станцію, звідкіль має прийти Івась.

А вітер гасає по полях, по столочених стернях: його воля починається з Пречистої, коли тільки летові його заважають приплюснуті копи гречки бідних господарів, коли заважають йому тільки копальниці на картоплях.

Він тоді меткий, як заєць і не люблять його копальниці – спинами обертаються до нього. Зате він любить їх, та як підстрибне, та рване за спідницю, – навіжений, одчепись, – а потім підхопить пісню, то вже понесе й понесе, аж поки вона не впаде десь на рові.

Моя мати сама не співає пісень.

Моя мати, як вирівнює спину, то оглядає свою ниву й порівнює з нею своє життя.

Нива довга й вузька.

І на житті так, як на довгій та вузькій ниві – не родить.

Чоловіка, цебто мого батька, позбулась вона в японську війну…

Єдина надія – Івась, а може, виб’ється в люди й не буде знати цієї довгої та вузької ниви.

Іцько Ратнер, промисловець лісом, що живе на станції – людина розумна – про це всі кажуть і це є справді – так думає моя мати.

Іцько Ратнер – посилає двоє своїх дітей до школи: Клару й Абрама, вони зі мною навіть у одній класі.

Іцько Ратнер каже, що з Івана, цебто з мене, можуть вийти люди, якщо буду шануватися й не розледащію.

II

Минають осені, минають весни, рік за роком минають роки.

Поставлю крапку й тихенько, щоб не розбудити старої матери, відчиню вікно.

– Спи спокійно, моя ненько, хай тобі сняться рожеві сни! Спи під мелодійну колисаночку жаб з озера й соловейкове соло. Я сьогодні не буду спати. Я зіпруся на підвіконня й згадаю вісімнадцяту весну мого життя.

Пам’ятаєш ту весну, коли в почорнілі сніги, в березневу каламуть містечкову було кинуто слово – воля. Хвиля колом од нього пішла, така легітна хвилька, що школярі й урядовці збігалися дивитися на неї, радіти, радіти, хоч нічого й не розуміли. Я й Клара, кінчаючи вище-початкову школу, теж раділи, раділи радістю Клариної матери (батько був тоді на лісових розробках), яка нам сказала: "Ах, Родзянко, какая ето умная голова".

І ми з Кларою були раді, що Родзянко "умная голова", і виносили радість свою на залізничну путь, на поля, на шумні води, на ясні зорі.

А березнева каламуть тимчасом ізляглася – перетворилася на квітневу синь. А дерева набрякали бруньками і здавалось – от-от розвинуться буйним квітом.

Коли б уже швидше, коли б швидше!

І ми ж потім вітали прихід весни співами "Варшав’янки" й на вигуки начальника пошти: "Да здравствует Шевченко!" – виголошували таке дуже "ура-а", що в древніх хатах єврейських стіни обсипалися й калейдоскопічні вікна бряжчали.

І відповіла Клара:

– Так, Івасю, я бачу твою чорноземну міць і я… тебе кохаю!

І була радість вимріяного слова і була радість весни.

Як хороше слухати солов’я під акомпанемент жаб і пити місячні роси з довгастих чорних вій, коли вісімнадцяту весну – йно бачиш на житті.

III

Ах, я засентиментальничав! Зачиню вікно й затулю рядниною його, хай весняний плин пливе геть повз залізничну будку – мою хату, хай залишить у спокої мої хорі легені, щоб я міг прилягти спокійніше, згадати про осінь.

Бо скоро вже ранок і сонце засяє, і поведе мене до роботи на залізницю, а ще через день вишнячок мій зовсім обсипле цвіт свій і спомини свої я потопчу ногами.

Минають весни, минають осені, рік за роком минають роки.

Я оглядаюсь – і бачу:

Там десь, позаду, між поліських лісів, стоїть, як на долоні, глупа осінь дев’ятнадцятого року.

Ні, ви не знаєте поліської осені, коли сосни шумлять одноманітно, нудно, коли сосни давлять своїм шумуванням на вашу голову:

– Ш-ш-ш-ш-ш…

Пізньої ночі, од села до села, по грузьких поліських болотах і пісках, ти вгинаєш свою голову донизу й так ідеш.

Ах, так усе надокучило, таке все байдуже! Здається, споконвіку вже ходиш і кінця й краю нема тій ходні. І здається, щоб попасти в теплу світлу хату, лягти, вкритись з головою, щоб за вікном шуміли сосни, й заснути назавжди – то байдуже.

Але тобі не знайти теплої вже хати й не відомо, коли вона буде.

Щось схопило тебе невідоме тобі й шпурнуло в вир, до того часу не бачений, і ти бачиш, що ще довго тобі з нього не виплести.

Ось уже два дні й третю ніч наш залізничний полк імени гетьмана Наливайка не бачив спочинку.

Більшовики натиснули з Києва на Коростень; звідтіль на Овруч, і наш полк, що до того був на лінії Бердичів – Шепетівка, екстренно переправили на овруцький фронт.

Справді, становище цього фронту, чи певніше, самого опірного пункту, Овруча, було катастрофічне.

Війська майже ніякого не було. Поки прибув наш полк, то комендант міста, щоб хоч як урятувати становище, видав такого наказа:

"Ворог кожної хвилі може вдертися в місто, руйнуючи, грабуючи й насилуючи мирних людей. Усі, кому дорога рідна справа, хто не хоче попасти в більшовицьку надзвичайку – йдіть на захист рідньої батьківщини.

Надалі, щоб доводити до відому населення про небезпеку ворога, щоб таким чином усі, як один, могли взяти в руки рушниці й дати одсіч чужоземним варварам – буде дзвонитися в усіх церквах міста на сполох. Усі до зброї!"

Наш полк уважався за найбільш бойового в петлюрівській армії. Коли ми стали в бій, становище було врятовано за годину-дві. А через три години ми не тільки оборонялися, а й почали наступати.

Більшовики відходили. На вечір ми зайняли містечко (не пам’ятаю, як воно називалося) за 15–20 верстов – од Овруча. З відомостей, які доносила нам розвідка, більшовицьке військо було від нас за сім верстов у селі. Після двох день дороги й третього дня бою, до безтями хотілося спочити. Але ж мені не судилося спати. З наказу полковника, на всіх заставах повинно стати по три козаки й по одному старшині (щоб не було зради). Я, яко сотенний командир, мусів лишити вимріяну думку про сон. Уже не думалося ні про теплу хату, ні про холодну клуню, тут під дикими грушами, в рові хоч би притакуватися.

А навколо така глупа осіння темрява – я ще в житті, здається, свому не бачив такої зловісної темряви.

О, як до розпачу сумно стояти на варті поліської ночі, коли тобі не світить навіть пеньочок!

Коли б хоч він, коли б хоч цей хробачок де-будь засвітив – і то, здається сили ввілляв би.

Сосни шумлять одноманітно, тоскно, сосни душать своїм шумовинням твою голову, хилять додолу, заколисують: – Ш-ш-ш-ш-ш-ш…

В унісон скаженому вітрові у верхів’ях дерев, у хмарах кошлатих – з містечка вививають собаки.

О, це ще мені виття собак! Бодай вас не чути!

Мої вартові товариші, як закам’янілі статуї; похилилися на рушниці. Я ледве їх бачу в темряві, а вони – хоч би слово який з них уділив. Про що вони думають?

Я мовчки ходжу: п’ять кроків уперед, п’ять кроків назад. Нарешті з заплющеними очима самотньо спираюся на ручного кулемета.

Мені хочеться їм сказати: "Давайте по черзі заснемо, хоч по півгодинки. Однаково ніякий більшовик не наважиться в таку тьму шукати нас", але ж я командир, мені треба давати приклад. Я зціплюю зуби. Кулемет під тиском підборіддя вгрузає в легкий поліський ґрунт. Намагаюся цим одігнати сон.

Згадалося оповідання батькове про те, як він, пасучи коней, дві ночі не спав. І що ж? Ідучи на третю ніч до коней, він, ходячи, заснув між копами. Прокинувся тільки на другий день, як сонечко геть-геть підбилося вгору. Мені здається, ще одна мить – і зі мною станеться теж. Сосни: ш-ш-ш-ш-ш…

Клара начиняє ковбасу. Така великецька ковбаса, що й не бачив Ні, це не ковбаса, це гадина якась, це удав. Але ж як хвацько вона випотрошує, геть усі утроби з м’ясом виймає. Лишається одна шкура, й

ту шкуру Клара начиняє. Начиняна змія – ковбаса. Ах, як хороше! Я в себе вдома. Вдома на ліжку, чисто, тепло вкритий. У хаті нема нікого, я один… Хтось стукає у вікно. Це – я знаю, напевне, злочинець, душогуб до хати забирається. Я хватаю з-під подушки мавзера й стріляю просто, в вікно. Шибки розбиваються, але ж за вікном не злочинець, а батько, таким, як його запам’ятав маленьким, у військовому. За батьком багато залізничників, селян, усі знайомі. Вони починають стріляти на мене. Я хватаю в одну руку мавзера, в другу ручного кулемета й навздогін за ними. Хтось із них схоплює мене за руку й сміється: "Не фицайся!"

Я розплющую очи, механічно хочу схопити мавзера…

– Можете не безпокоїться, – чую незнайомий голос. Думка блискавкою прорізує мій мозок: "Попався".

– А тепер пойдьом із нами.

Їх було двоє, – це я побачив, як зовсім розчумрався, і нас двох вони повели темним лісом. Двох козаків десь не стало.

Йшли довго, мовчки. Мовчали вони, мовчали ми.

Нарешті, коли вибралися з лісу й наблизилися до села, один з них зауважив:

– Ех, ви, соні!

Од цих слів мене охопив такий сором, що я механічно схопився за те місце, де в мене мав висіти мавзер.

Поминули за паролем одну заставу, другу, нарешті привели нас до якоїсь хати. Надворі навколо хати поприв’язувані коні (в такі моменти запам’ятовується все), з хати б’є дуже світло.

Вводять. У хаті дві кімнати (багатий поліщук живе – промайнула в голові думка). Входимо зразу в другу кімнату: якийсь молоденький більшовик зашиває шинелю; другий – схилився на стіл, спить; троє про щось раду радять, по мапі пучками водять.

– Привели двох, – виголосили наші вартові.

Усі схопилися, молоденький покинув шити й підвів голову. Я отетерів. Переді мною (той молоденький) в червоноармійському вбранні – Клара.

– Еге, в нас сьогодні почесні гості, – зауважив один із тих, що розмовляли (видно, начальство, подумав я). – Це ще краще. Добродій сотенний чи чотовий, чи як його ще там, багато цікавого нам, напевне, скаже. Чи не так?

Я мовчав. Мовчав і козак.

– Ну, то що ж, таки справді скажете щось, чи ні, – звернувся він удруге до мене.

– Нічого ми не скажемо, можете й зараз розстрілювати, – відповів я.

– Ну, такої, так зразу й розстрілювати, ще ніч велика, встигнемо. І крім того, ви за добродія козака не можете говорити, він сам за себе скаже, ви от чи за себе щось скажете.

– Нічого я не скажу.

– Тоді що ж, поки що ви вільні. Громич, – звернувся він до одного червоноармійця, – зачини добродія в комору й постав варту. А козак хай ще зостанеться.

За цим мене вкинули в якусь вогку комору.

Мене так збила з пантелику зустріч із Кларою, що, може, я там просидів годину, може дві, – не пам’ятаю. Козака до мене не приводили, значить, напевне, все розкаже, думав я; коли нарешті за дверима почув знайомий голос Кларин, яка казала вартовому, що поведе мене "в штаб Духоніна".

Вартовий сміявся.

Нарешті відчинилися двері, й вона сказала до мене:

– Виходь!

Я вийшов із комори, випростався й запитав:

– Куди?

– Надвір, – відповіла вона, направивши просто на мене револьвера.

– А ти можеш поки поспати, – звернулась вона до червоноармійця, що вартував мене. – Я й сама з ним справлюся.

Уже почало світати, видно було стежечку за огороди, якою ми йшли. Йшли ми довго мовчки, аж поки не ввійшли в ліс до якогось провалля.

– Отут стій, – звернулася вона до мене. Я став, думав, що буде далі.

– Ну, що ж, не сподівався такої зустрічі, ворогами здибалися?

– Я вас більше не знаю, – відповів я, дивлячись у бік. – Взагалі, нащо цю комедію грати? Адже для вас, напевне, не першинка відправляти "в

штаб Духоніна", коли так можете спокійно про це говорити. Можете стріляти, от я й коміра розщібну, потилицю наставлю, щоб легше було.

– Хоч, може, мені й не першинка стріляти, але цим ти мене, Іване, не вразиш. Мене вже вражено добре, як твої приятелі стріляли моїх батьків і брата, і я одна ледве переховалась у твоєї матери. Ти, мабуть, про це не чув? – Вона дуже швидко говорила, не давала мені відповісти, хоч як я намагався, бо справді, останнє було для мене новиною. – А більше я тобі нічого не скажу. Стріляти ж тебе я не виводила, а вивела, щоб тебе не розстріляли, бо через півгодини тебе справді розстріляли б. Йди от цим проваллям, там перейдеш через кладку й понад струмком вийдеш на дорогу. А там – куди хочеш. Тільки не раджу тобі вертатися до твоїх "наливайківців". Вони розбили ґуральню, і всі козаки й старшини так напилися, що, мабуть, не знають і не відають, що вони вже в наших руках (в голові в мене блискавкою – два вартових козаки, чи не там?).

Я остовпів і тільки встиг вимовити:

– Кларо!

Вона схопила мою голову, несподівано поцілувала й швидко одштовхнула.

– Йди! Я вистрілю в повітря, буцімто я стріляла на тебе.

Бахнув постріл угору, і я пішов, як після довгого тифу.

А як виплутався з лісу; то зі сходу з густих хмар вигулькнуло сонце, таке рідкісне в глупу осінь.

Від такої несподіванки я заплющив очи…

…Я здійму з вікна ряднину й відчиню його. Хай весняний плин пливе в хату.

Ах, уже розвиднілось!

Нічко-весняночко, яка ти коротка!

Ненька моя стара заворушилася на лежанці, вставати хоче, думає, що я вже встав зустрічати поїзд.

Так, час іти зустрічати поїзд.

А от і сонце.

– Добридень тобі, сонце!